

ПРАВО ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВЛАСТИВОСТІ

Постановка проблеми. В умовах розбудови сучасної держави суттєво інтенсифікується необхідність оновлення й узгодження правового регулювання суспільних відносин. Важливу роль у цьому процесі відіграє нормотворчість як різновид нормотворчої діяльності, спрямований на формалізацію правом нововведень та їх закріплення в одному із джерел права. Виконуючи функцію первинного регулювання, оновлення нормативного матеріалу, заповнення прогалин, нормотворчість забезпечує гармонізацію та узгодження норм права, надання їм системного характеру [1, с. 264]. Саме тому з'ясування сутності нормотворчості пов'язується з дослідженням властивостей права як результату нормотворчості.

Важливою складовою доктринального дослідження права є з'ясування його поняття, сутності та призначення, пізнання яких неможливе без аналізу основних властивостей та ознак права. Протягом тривалого часу в науковій спільноті існує неоднозначність щодо визначення поняття властивості та ознаки права. Зазначені категорії здебільшого ототожнюються та визначаються одна через одну. Такий підхід до розуміння властивостей та ознак права зумовлює проблематику при розмежуванні властивостей права – його первинних внутрішніх характеристик, які зумовлюють існування права як самостійного явища, та його ознак, які є зовнішнім виявом властивостей права та за допомогою яких здійснюється співвідношення права з іншими соціальними регуляторами. Проблематика з'ясування властивостей права пов'язана і з плюралізмом концепцій (типів) праворозуміння, кожен з яких спрямований на виокремлення та характеристику особливих властивостей права як соціального регулятора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне і практичне дослідження природи права, його властивостей та ознак було предметом розгляду О. Бандурки, Є. Біржакової, С. Бобровник, Ю. Ведернікова, Ю. Волинки, О. Головка, С. Гусарева, О. Зайчука, М. Козюбри, А. Колодія, Р. Луцького, Л. Наливайко, А. Нечитайленка, Н. Оніщенко, О. Петришина, С. Погребняка, П. Рабінювича, О. Скакун, І. Талдикіна, О. Тихомирова, М. Цвіка та інших вчених.

Метою статті є комплексне дослідження дефініції, ознак, значення властивості права як доктринальної категорії, співвідношення «властивості» права із суміжними категоріями, виокремлення властивостей права через призму природно-правового, позитивістського та соціологічного праворозуміння.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить використання загальнонаукових і спеціальних методів, застосування яких сприяло розкриттю предмета дослідження. Аналіз об'єкта й предмета дослідження заснований на фундаментальних засадах сучасних методологічних підходів – діалектичного, синергетичного, гносеологічного, онтологічного, системного, порівняльно-правового та методу синтезу. Догматичний підхід забезпечує формування уявлення про властивості права як динамічної категорії, синергетичний підхід сприяв формуванню знань про властивості права з урахуванням досягнень інших наук (теорії, філософії, політології), гносеологічний підхід забезпечує пізнання закономірностей властивостей права як явища об'єктивної реальності, аксіологічний підхід став у пригоді для з'ясування комунікативних і системних властивостей права. Порівняльно-правовий метод сприяв з'ясуванню основ відокремлення категорії властивості та ознаки права й визначеності властивостей права як відносно самостійних та взаємопов'язаних категорій.

Основні результати дослідження. Однією із фундаментальних категорій сучасної юридичної науки і практики є право. Однак необхідно зазначити, що на доктринальному рівні відсутнє уніфіковане визначення цієї категорії з огляду на її багатогранність та існування низки концепцій (типів) праворозуміння, які неабияк впливають на розуміння цієї категорії, оскільки відображають «знання концептуального характеру про найзагальніші закономірності становлення та функціонування права, його сутність, призначення та місце в суспільстві...» [2, с. 10]. Існування плюралізму думок щодо визначення права, безумовно, є позитивним явищем, оскільки засвідчує розвиненість юридичної науки. Водночас такий плюралізм таїть у собі й певні ризики, пов'язані з обґрунтуванням значної кількості підходів до права та його сутності, що спричиняє певне змішування права із іншими соціальними регуляторами. Для запобігання означеному ризику необхідно здійснити ґрунтовний аналіз характеристик права, які забезпечують відображення його особливостей як самостійного та самодостатнього явища.

Принагідно зазначимо, що в юридичній доктрині характеристика особливостей права та його співвідношення із іншими соціальними регуляторами пов'язується із використанням таких категорій, як «ознака», «властивість», «якість». З'ясуємо етимологічне значення кожної з них. Категорія «якість» була предметом аналізу ще античних філософів. Зокрема, Аристотель визначав якість як видову властивість, яка відрізняє дану сутність у її видовій своєрідності від іншої сутності, що належить до того ж роду [3, с. 29]. Спираючись на це визначення «якості», можна зробити такі висновки: 1) «якість» права є похідною від «властивості» права, оскільки не може існувати без неї; 2) «якість» права спрямована на виокремлення права від моралі, релігії, традиції тощо як видової категорії у межах співвідношення регуляторів суспільних відносин, які є родовою категорією.

«Властивість» як філософська категорія позначає особливість об'єкта, способу його буття, що притаманна об'єкту як самодостатній цілісності [4, с. 101]. «Властивість» – це те, що притаманне конкретному явищу і характеризує його саме по собі, а не спрямована на виокремлення схожості чи відмінності із суміжними явищами. Використання категорії «властивість» означає, що право має «свої», органічно притаманні об'єктивні характеристики. Саме властивості права розкривають особливості писаного права як такого явища, що виступає потужним соціальним регулятором [5, с. 104–108].

Категорія «ознака» визначає особливість предмета або явища, яка характеризує подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність від них [4, с. 145]. Говорячи про «ознаки» права, ми зосереджуємо увагу на зовнішніх характеристиках права, звертаючи увагу на ті з них, які є доступними та явними.

Універсальний словник української мови наголошує на таких дефініціях зазначених вище категорій:

- властивість – якість, ознака, характерна для кого-, чого-небудь;
- ознака – характерна риса, прикмета, за якою можна визначити що-небудь;
- якість – наявність істотних ознак, властивостей, особливостей, що відрізняють одне явище від іншого [5, с. 145, 518, 845].

Визначивши значення досліджуваних категорій, з'ясуємо їх співвідношення. На практиці найчастіше ототожнюються категорії «ознака права» та «властивість права». Варто зазначити, що у літературі нерідко зустрічається визначення згаданих категорій одна через одну, зокрема «ознаки» права інтерпретуються як «властивість» права і навпаки. Таке ототожнення викликане тим, що осмислення як властивостей, так і ознак створюють для суб'єкта можливість узагальнення досліджуваного явища, тобто за допомогою виявлення сутнісних властивостей або ознак можливо віднести явище до певного типу, класифікувати його. Однак зазначене ототожнення неможливо вважати виправданим, оскільки «властивість» відображає первинні, внутрішні характеристики права, за рахунок яких право є правом, а не чимось іншим. Своєю чергою під ознакою розуміється певний знак, зовнішній вияв, який містить інформацію про наявність тієї чи іншої властивості права.

Хоча ці категорії не є синонімами, проте є взаємопов'язаними, оскільки пізнання властивостей права неможливе без пізнання його ознак, оскільки саме вони є очевидними і доступними для аналізу та сприйняття, тоді як властивість права є неочевидною.

На нашу думку, під властивістю права розуміють об'єктивні характеристики, які визначають право як цілісне, фундаментальне, інституційне і самостійне явище. Для з'ясування сутності властивостей права важливим є виокремлення їх ознак, основними серед яких є такі:

- це характеристики, які забезпечують існування права як самостійного цілісного явища;
- є первинними, внутрішніми, завершеними характеристиками права як явища, які є неочевидними;
- властивості права пізнаються через вивчення їх зовнішнього виразу (ознак права);
- у своїй сукупності складають якість права;
- відображають сутність права на різних етапах його розвитку;
- залежать від домінуючого типу праворозуміння.

У юридичній науці часто зустрічається поділ властивостей права на суттєві, без яких явище не може існувати, та несуттєві, без яких явище може існувати [7, с. 28–32]. На нашу думку, така класифікація властивостей права є неможливою, адже в результаті з'ясування співвідношення категорій «властивість» і «ознака» було зроблено висновок, що властивості права – це такі характеристики, які притаманні праву як фундаментальному та самостійному явищу, без яких існування права неможливе. Спираючись на розуміння несуттєвих властивостей права, доходимо висновку, що якщо без цих властивостей явище може існувати та залишатись цілісним, то останні не впливають на існування певного явища. Водночас сама дефініція категорії «властивість права» визначає як життєво необхідні характеристики певного явища. Із урахуванням зазначеного можна зробити висновок, що усі властивості права є суттєвими.

На нашу думку, класифікація властивостей права на суттєві та несуттєві зумовлена плюралізмом концепцій (типів) праворозуміння, що безпосередньо і впливає на виокремлення властивостей права. Отже, система властивостей права вирізнятиметься залежно від типу праворозуміння, що покладений в основу її виокремлення. Внаслідок цього виникає певний дисонанс щодо властивостей права, оскільки через призму природно-правового розуміння система властивостей права буде однією, водночас зазначені характеристики права не обов'язково будуть розумітись як «властивості» через призму позитивістського чи соціологічного праворозуміння.

З огляду на зазначене пропонуємо розглянути властивості права через призму трьох основних типів праворозуміння – природно-правового, позитивістського та соціологічного. Природне право – це унікальна концепція, яка ґрунтується на з'ясуванні суті людської природи. З іншого боку, природне право формує об'єктивно необхідні умови та спосіб життя для нормального існування індивідів і функціонування суспільства і держави. Тобто право (відповідно до природно-правового праворозуміння) формується людьми як ідеальна модель і водночас люди прагнуть відповідати цій моделі. Саме невідчужувані права людини становлять першоджерело права. Існування невідчужуваних природних прав людини за межами права неможливе, так само як і існування права без природних прав людини неможливе. Ці два елементи нероздільні та взаємопов'язані, характеризуючи різні аспекти одних і тих же фундаментальних принципів.

Базисом природно-правового праворозуміння є верховенство права та правового закону. Верховенство права є відображенням позачасових людських принципів і зростання суспільної культури, включаючи її правову основу. Воно слугує і засобом, і метою соціального прогресу, демонструючи еволюцію та становлення правових систем [8, с. 285]. Верховенство права має значення, коли воно сприймається як суспільна конструкція, глибоко вкорінена в культурі, духовних традиціях і мисленні людей. Важливо зазначити, що лише закони, які спрямовані на гарантування та захист природних прав людини, можуть втілювати верховенство права.

Відповідно до природно-правового розуміння ідея права завжди перепліталася з ідеєю справедливості, тому, аналізуючи властивості права, необхідно враховувати цей невід'ємний аспект. Справедливість відіграє вирішальну роль у визначенні права як засобу регулювання суспільних відносин, що охоплює один із універсальних вимірів правової системи. Відсутність справедливості в праві призводить до створення духовно нерозвинених інституцій, які спираються виключно на силу примусу. У зв'язку з цим В. Дудченко зазначає: «ідея права в усі часи асоціювалася з ідеєю справедливості як вищою моральною цінністю в суспільстві. До реалізації цієї цінності й має прагнути право. Без справедливості воно є запереченням самого себе» [9, с. 280–287].

З огляду на зазначене можна виокремити такі властивості права відповідно до природно-правового праворозуміння: природні права як засадова форма буття права, верховенство права та правового закону як сутність права, справедливість як засіб регулювання суспільних відносин.

Відповідно до позитивістського праворозуміння право розуміється як система загально-обов'язкових правил поведінки, встановлених і санкціонованих державою. На відміну від природно-правового праворозуміння позитивісти заперечували розмежування таких категорій, як «право» і «закон», оскільки право може існувати виключно в межах закону, а не поза ним. Першочергове значення для права мають правові норми, що містяться в формалізованих джерелах права, зокрема у нормативно-правових актах. Отже, у цьому випадку правом вважається правило поведінки, яке закріплено у писаному джерелі права. Лише за цієї умови право набуває ознаки нормативності. Це означає, що воно забезпечує стандарт або міру поведінки, межі між свободою і несвободою. Через нормативні приписи право регулює різноманітні суспільні відносини, виступає засобом реалізації державної волі, методом організації різнобічного управління нею та виконує інші функції [10, с. 240].

Правові норми закріплюють моделі дозволеної поведінки через їх практичний характер і покладають обов'язок їх дотримуватися. Значна кількість суб'єктів добровільно дотримуються цих стандартів через високий рівень правосвідомості та правової культури, але таке дотримання не є абсолютним. Внаслідок цього норми права потребують забезпечення з боку держави, що виявляється через державний примус, мінімізацію проявів протиправної поведінки.

З огляду на зазначене можна виокремити такі властивості права відповідно до позитивістського праворозуміння: воля держави як вихідна форма буття права, чіткість змісту права як підстава визначення меж свободи, державна гарантованість як засіб функціонування права.

Соціологічне розуміння права намагається визначити право як соціальний феномен, який відображає закономірні умови соціальної дійсності і є відносно незалежним від держави. Отже, право виникає безпосередньо із суспільства і поступово еволюціонує в норми завдяки правовідносинам. Часто найбільш значущі правила санкціоновані державою, відображені у фіксованих нормах нормативної поведінки або схвалені державою в певному джерелі. Для соціологічного підходу головною характеристикою права є його реальність у визначенні поведінки індивідів, їхніх прав і обов'язків. Усі норми відображаються в суспільних відносинах, точніше, норми мають бути породжені реальними відносинами. Тому спочатку виникають відносини, які поступово виокремлюються у поведінкові норми, а правила поведінки стають правовими нормами. Відповідно до соціологічного праворозуміння право – це те, що реально існує, а не те, що міститься в законі чи моральних цінностях. «Книжне» право часто є «мертвим» тому, що воно не впливає на суспільні відносини і тому позбавлене своєї основної функції регулювання. Таке право нічого не регулює, тому воно перестає бути правом. Відповідно до соціологічного підходу можна виокремити такі властивості права: суспільні відносини як вихідна форма буття, забезпечення ефективного своєчасного регулювання суспільних відносин як призначення права.

Висновки. Ототожнення категорій «властивості права» і «ознаки права» не можна вважати виправданим, оскільки «властивість» відображає первинні, внутрішні характеристики права, завдяки яким право є правом, а не чимось іншим. Своєю чергою під ознакою розуміється певний знак, зовнішній вияв, який містить інформацію про наявність тієї чи іншої властивості права.

Під ознаками властивостей права розуміємо характеристики, які забезпечують існування права як самостійного цілісного явища; це первинні, внутрішні, завершені характеристики права як явища, які є неочевидними; властивості права пізнаються через вивчення їх зовнішнього виразу (ознак права); у сукупності становлять якість права; відображають сутність права на різних етапах розвитку; залежать від домінуючого типу праворозуміння.

Відповідно до природно-правового праворозуміння властивостями права є природні права як вихідна форма буття права, верховенство права та правового закону як сутність права, справедливість як засіб регулювання суспільних відносин.

Аналіз позитивістського підходу дає змогу виокремити такі властивості права: воля держави як вихідна форма буття права, чіткість змісту права як підстава визначення меж свободи, державна гарантованість як засіб функціонування права.

Відповідно до соціологічного підходу можна виокремити такі властивості права: суспільні відносини як вихідна форма буття, забезпечення ефективного своєчасного регулювання суспільних відносин як призначення права.

Список використаних джерел

1. Бобровник С. Загальна теорія права: нормативний курс: підруч. для студ.-юристів. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
2. Бобровник С. Функції правопізнання та його роль у подоланні колізій. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*: зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції (27.01–30.01.2007 р., м. Косів Івано-Франківської області) / НАН України, Київський ун-т права. Київ, 2007. Вип. 8. 109 с.
3. Аристотель. *Метафізика* / пер. О. Панич. Київ: Темпора, 2022. 848 с.
4. Шинкарук І. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, 2002. 751 с.
5. Біржакова О. Порівняльна характеристика властивостей та принципів права (теоретико-правовий аспект). *Альманах права*. 2012. Вип. 14. С. 104–108.
6. Куньч З. *Універсальний словник української мови*. Тернопіль: навч. кн. «Богдан», 2005. 848 с.
7. Біржакова О. Властивості права: поняття, значення, співвідношення з ознаками та якістю права. *Держава і право*. 2011. Вип. 4. С. 28–32.
8. Скрипнюк В. Конституційно-правові основи взаємодії органів державної влади і забезпечення верховенства права. *Право України*. 2010. № 3. С. 285.
9. Дудченко В. В. Основна цінність права. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. Вип. 43. Одеса: Юридична література, 2008. С. 280–287.
10. Волинка К. *Теорія держави і права*. Київ: МАУП, 2003. 240 с.

References

1. Bobrovnyk S. *Zahalna teoriia prava: Normatyvnyi kurs: pidruch. Dlia stud.-yurystiv*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2023. 596 s.
2. Bobrovnyk S. *Funktsii pravopiznannia ta yoho rol u podolanni kolizii. Zakonodavstvo Ukrainy: problemy ta perspektivy rozvytku*: Zb. Materialiv Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (27.01–30.01.2007 r., m. Kosiv Ivano-Frankivskoi oblasti). Kyiv, 2007. Vyp. 8. 109 s.
3. Arystotel. *Metafizyka* / per. O. Panych. Kyiv: Tempora, 2022. 848 s.
4. Shynkaruk I. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Abrys, 2002. 751c.
5. Birzhakova O. *Porivnialna kharakterystyka vlastyvostei ta pryntsyviv prava (teoretyko-pravovyi aspekt)*. *Almanakh prava*. 2012. Vyp. 14. S. 104–108.
6. Kunch Z. *Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy*. Ternopil: Navch. kn. «Bohdan», 2005. 848 s.
7. Birzhakova O. *Vlastyvosti prava: poniattia, znachennia, spivvidnoshennia z oznakamy ta yakistiu prava*. *Derzhava i pravo*. 2011. Vyp. 4. S. 28–32.
8. Skrypniuk V. *Konstytutsiino-pravovi osnovy vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady i zabezpechennia verkhovenstva prava*. *Pravo Ukrainy*. 2010. № 3. S. 285.
9. Dudchenko V. V. *Osnovna tsinnist prava*. *Akualni problemy derzhavy i prava*: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 43. Odesa: Yurydychna literatura, 2008. S. 280–287.
10. Volynka K. *Teoriia derzhavy i prava*. Kyiv: MAUP, 2003. 240 s.

Гончар Ю. В. Право як результат правотворчої діяльності: особливості та властивості

Важливою складовою доктринального дослідження права є з'ясування його поняття, сутності та призначення, пізнання яких неможливе без аналізу основних властивостей та ознак права. Протягом тривалого часу в науковій спільноті існує неоднозначність щодо визначення поняття властивості та ознаки права. Зазначені категорії здебільшого ототожнюються та визначаються одна через одну. Такий підхід до розуміння властивостей і ознак права спричиняє проблематику при розмежуванні властивостей права – його первинних внутрішніх характеристик, які зумовлюють існування права як самостійного явища, та його ознак, які є зовнішнім виявом властивостей права та за допомогою яких здійснюється співвідношення права з іншими соціальними регуляторами. Проблематика з'ясування властивостей права пов'язана і з плюралізмом концепцій (типів) праворозуміння, кожен з яких спрямований на виокремлення та характеристику особливих властивостей права як соціального регулятора. Внаслідок цього виникає певний дисонанс щодо властивостей права, оскільки через призму природно-правового розуміння система властивостей права буде однією, водночас зазначені характеристики права

не обов'язково будуть розумітись як «властивості» через призму позитивістського чи соціологічного праворозуміння.

Ключові слова: властивість права, ознака права, якість права, типи праворозуміння, нормотворчість, природно-правове праворозуміння, позитивістське праворозуміння, соціологічне праворозуміння.

Honchar Y. Law as a result of law-making activity: features and properties

An important component of the doctrinal study of law is the clarification of its concept, essence and purpose, knowledge of which is impossible without an analysis of the main properties and signs of law. For a long time, there has been ambiguity in the scientific community regarding the definition of the concept of a property and a sign of law. These categories are mostly identified and defined through each other. This approach to understanding the properties and signs of law causes problems in distinguishing the properties of law – its primary internal characteristics, which determine the existence of law as an independent phenomenon, and its signs, which are an external manifestation of the properties of law and with the help of which the relationship of law with other social regulators is carried out. The problem of clarifying the properties of law is also related to the pluralism of concepts (types) of legal understanding, each of which is aimed at distinguishing and characterizing the special properties of law as a social regulator. As a result, there is a certain dissonance regarding the properties of law, since through the prism of natural-law understanding, the system of properties of law will be one, at the same time, the specified characteristics of law will not necessarily be understood as «properties» through the prism of positivist or sociological understanding of law. As a result of the conducted research, the article highlights the main properties of law through the prism of different types of legal understanding. According to the natural-legal understanding of law, the properties of law are natural rights as the original form of the existence of law, the supremacy of law and legal law as the essence of law, justice as a means of regulating social relations. Analysis of the positivist approach allows us to distinguish the following properties of law: the will of the state as the original form of existence of law, the clarity of the content of the law as the basis for determining the limits of freedom, state guarantees as a means of functioning of law. According to the sociological approach, it is possible to distinguish the following properties of law: social relations as the original form of existence, ensuring effective and timely regulation of social relations as a purpose of law.

Key words: property of law, sign of law, quality of law, types of legal understanding, rule-making, natural-law legal understanding, positivist legal understanding, sociological legal understanding.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-528-533